

О. О. Барабаш

Навчально-науковий інститут права та психології
Національного університету “Львівська політехніка”,
канд. юрид. наук,
асистент кафедри адміністративного та інформаційного права

ЧЕТВЕРТЕ ПОКОЛІННЯ ПРАВ ЛЮДИНИ: ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА

© Барабаш О. О., 2016

Проаналізовано коло прав, що належать до четвертого покоління, обґрунтовано необхідність їх виділення в окрему групу. Досліджено евтаназію та клонування як права четвертого покоління, їх правовий та моральний аспекти.

Ключові слова: права людини, соматичні права людини, клонування, інформаційні права людини, евтаназія.

О. О. Барабаш

ЧЕТВЕРТОЕ ПОКОЛЕНИЕ ПРАВ ЧЕЛОВЕКА: ОБЩЕТЕОРЕТИЧЕСКАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА

Проанализированы права, что принадлежат к четвертому поколению, обоснована необходимость их выделения в отдельную группу. Исследованы эвтаназия и клонирование как права четвертого поколения, их правовой и нравственный аспекты.

Ключевые слова: права человека, соматические права человека, клонирование, информационные права человека, эвтаназия.

О. О. Barabash

FOURTH GENERATION OF HUMAN RIGHTS: GENERAL CHARACTERISTICS

The article analyzes the range of rights that belong to the fourth generation, the necessity of their isolation in a separate group. Studied euthanasia and cloning law as the fourth generation of their legal and moral aspects.

Key words: human rights, somatic human rights, cloning, information rights, euthanasia.

Постановка проблеми. Із зміною віків, розвитком філософії, медицини, технічним прогресом змінюються, виникають та припиняються ті чи інші суспільні відносини. Внаслідок “наукового буму”, що відбувся в середині ХХ ст. і продовжує тривати до сьогодні, перед людиною постало багато можливостей, яких до цього часу не існувало, зокрема, клонування людини, трансплантація органів, використання “віртуальної реальності”, штучне запліднення, зміна статі, “генна інженерія”. Право як система правових норм повинне давати адекватну відповідь на ці зміни у вигляді відповідного нормативного регулювання. Внаслідок всіх цих можливостей у людини виникають нові права, яких до цього часу не існувало. Такі права називають “четвертим поколінням” прав людини. Щодо деяких вищезазначених прав належне правове регулювання ще

недостаньо розроблене, також в Україні не проводилося ґрунтовних наукових досліджень щодо “четвертого покоління” прав людини, тому їх дослідження є актуальним та своєчасним.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженням та науковою розробкою четвертого покоління прав людини займалися: О. Авианова, А. Б. Венгерова, Ю. А. Дмитрієва, О. Жидкова, Я. В. Лазур, Н. Б. Мушак, Ф. М. Рудінський, А. П. Семітко, М. П. Тиріна, Д. М. Шебаніц та ін.

Формулювання цілі статті. Метою статті є окреслення кола прав людини, що належать до четвертого покоління прав людини та загальна характеристика окремих з них.

Виклад основного матеріалу. Права людини, як зазначає Ю. Шемшученко, – історично мінлива категорія, яка еволюціонує разом із суспільством та державою [1, с.5]. Багатогранність людини породжує невичерпність її прав. Разом з людиною, її рівнем розвитку та значенням у соціумі постійно змінюються і її права, їх пріоритети [2, с. 729]. Традиційно для класифікації прав людини використовують теорію поділу прав людини, яку розробив французький правознавець Карел Васак. Основою цієї концепції є генераційний підхід, а саме, поділ прав на три покоління [3]. Відповідно до теорії походження прав людини їх поділяють на три групи, чи так звані покоління. Так, перше покоління становлять громадянські та політичні права, друге покоління – соціально-економічні та культурні права, третє – колективні права, або права “солідарності” [4, с. 299]. Хоч загальноприйнята концепція трьох поколінь прав людини авторства Карела Васака і досі вважається фундаментальною базою для правозахисників (як суто наукових сподвижників, так і практиків), та є ґрунтовні підстави виділяти і якісно новий пласт людських прав. Торкаючись дилеми незмінності ключових моральних та (у переважній більшості) правових постулатів, можна стверджувати, що права усіх трьох поколінь у будь-якому разі залишаються ключовим об’єктом правової охорони [5].

В 1996 р. А. П. Семітко запропонував виділити права четвертого покоління, до яких необхідно віднести права людини, пов’язані із здійсненням абортів, евтаназії [6, с. 207]. На думку О. Аврамової та О. Жидкової, четверте покоління прав людини повинне формуватися на засадах: визнання високого статусу особи; прагнення єдності норм права, моралі, релігії при визначенні поведінки як правової; визнання права на індивідуальність особи, що передбачає повагу до особливих потреб людини, які надають їй можливість бути не схожою на інших; установлення суверенності людини щодо держави [7, с. 103].

Серед дослідників немає єдності щодо прав, що належать до четвертого покоління. М. П. Авдєєнкова обґрунтовує таку категорію як “право на фізичну свободу” [8, с.23], Г. Б. Романовський перелік прав четвертого покоління обмежує правом на самогубство та на евтаназію, причому евтаназію та самогубство розглядає як елементи права на смерть [9, с. 233]. За поглядами Ф. М. Рудінського, права четвертого покоління повинні захищати людину від загроз, пов’язаних з експериментами в сфері генетичної спадковості особи, тобто це такі права людини, які пов’язані з клонуванням та іншими відкриттями в області біології [10, с. 16]. Ю. А. Дмитрієв до четвертого покоління прав зараховує лише інформаційні права та технології [11, с. 125]. А. Б. Венгеров називає четверте покоління правами людства: право на мир, на ядерну безпеку, космос, екологічні, інформаційні права тощо [12, с. 307]. Заслугує уваги російська доктрина, яка виділяє особистісні (соматичні) права, як права людини розпоряджатися своїм тілом, в тому числі клонувати [13, с. 475]. Д. М. Шебаніц до прав четвертого покоління зараховує право на евтаназію, на зміну статті, на трансплантацію органів, на використання віртуальної інформації, право на клонування [14, с. 59].

О. Аврамова та О. Жидкова до четвертого покоління прав людини зараховують: зміну статі, трансплантацію органів, клонування, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, штучне запліднення, евтаназію, вільну від дитини сім’ю та незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами; також необхідно визначити, чи будуть вони за своїми ознаками збігатися з правомірною поведінкою [7, с. 104]. Вони зазначають, що правомірною

поведінкою можна визнавати: штучне запліднення, незалежне від державного втручання життя за релігійними, моральними поглядами (у межах автономності особи), трансплантацію органів (на засадах законності, справедливості, моральності, добровільності); юридично нейтральною поведінкою: сім'ю, вільну від дитини, використання віртуальної реальності, одностатеві шлюби, зміну статі; неправомірною поведінкою: клонування й евтаназію [7, с. 105].

На нашу думку, до прав четвертого покоління належать усі права, що виникли внаслідок наукового прогресу, розвитку моралі, а саме всі так звані “соматичні права”, зокрема право на евтаназію, клонування, а також інформаційні права.

Сьогодні виникають дискусії серед членів суспільства про те, чи потрібні людям такі права, якими повинні бути межі їх реалізації? Зокрема Рада Європи, ЄС, деякі інші міжнародні організації чітко визначилися з цих питань. Наприклад, Хартія Європейського Союзу про основні права в п. 1 ст. 3 встановлює, що кожна людина має право на власну фізичну і душевну цілісність, а п. 2 конкретизує: при застосуванні досягнень медицини і біології необхідно особливо дотримуватися таких вимог:

- добровільна і належним чином оформлена згода зацікавленої особи відповідно до правил, встановлених законом;

- заборона застосування евгеніки, особливо її частині, що має на меті селекцію людей;

- заборона використання людського тіла і його частин як джерела прибутку;

- заборона відтворення людини за допомогою клонування [10, с. 17].

До заборонених зараховують також право на евтаназію – задоволення потреб хворого із прискорення смерті діями або бездіяльністю. Проблема полягає в тому, що на міжнародному рівні щодо цього права людини відсутнє нормативне визначення. Найявні лише окремі міжнародні документи, наприклад, Конвенція Ради Європи 1997 р. про захист прав і достоїнства людини у зв'язку із застосуванням досягнень біології та медицини. Водночас в Бельгії, Люксембурзі та Нідерландах проводять евтаназію смертельно хворим пацієнтам. До речі, Нідерланди стали першою країною, яка законодавчо закріпила право на евтаназію у квітні 2002 р [15].

Менш спірним є ще один підвид цих прав четвертого покоління – “віртуальні права”. Глобалізаційний вплив та повсякденна затребуваність консолідували позицію світу щодо необхідності виокремлення такої категорії прав. Наприклад, Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН було закріплено таке інформаційне право, як право на свободу слова в Інтернеті. Цікаво, що переважно немає суперечностей між міжнародними нормами та внутрішньонаціональним правом. І українське законодавство може поповнитись цікавою новелою, адже нещодавно було зареєстровано проект Закон України “Про внесення доповнень до Цивільного кодексу України (щодо гарантування права фізичної особи на доступ до Інтернету)”, який пропонує доповнити ст. 302 ЦК такими рядками: “Фізична особа має право на доступ до Інтернету. Право фізичної особи на доступ до Інтернету не може бути обмежене. Обмеження доступу до певних даних, що містяться у Інтернеті, можливо лише на підставі рішення суду про незаконність таких даних” [16].

Але повертаючись до проблеми моральності існування нових видів прав, варто зауважити, що кожен конкретний випадок приховує кілька, на перший погляд, непомітних, але болючих нюансів [7, с. 105]. Розглянемо, наприклад, проблему штучного материнства і сурогатного запліднення. З одного боку, оскільки розвиток медицини досяг таких вершин, то безглуздо обмежувати право сім'ї на продовження роду чи забороняти своєрідне відновлення справедливості гуманним актом любові та співпраці. Але є й серйозна загроза перетворити материнство на договірну комерційну працю; така практика здатна вилитися у дегуманізуючу аморальну тенденцію. Ми знову стикаємось з суперечністю на міжнародному рівні, бо коли одні держави підтримують таку практику, то інші – відверто засуджують (у Франції, наприклад, діє норма про суперечність сурогатного материнства законодавству про усиновлення та невідчужуваність людського тіла).

Схожі моральні проблеми стосуються й інших новостворених прав. Наприклад, право на життя дозволяє людині розпоряджатися власною долею, але чи охоплює воно і право на відмову від життя у особливих випадках, тобто право на активну та пасивну евтаназію?

Такі ж екзистенційні питання виникають і при детальному аналізі інших прав четвертого покоління – кожне з них (право на одностатевий шлюб та усиновлення дітей такою парою, право на зміну статі, на життя, вільне від державного втручання), є різким викликом, бо створюючи нові права, у дечому заперечує інші. Не можна заперечити вільний розвиток особистості, що розпоряджається власною долею на свій розсуд, користуючись усіма можливостями, наданими їй прогресивним двадцять першим століттям [5].

Розглянемо детальніше права людини “четвертого покоління”, що є найбільш критикованими на сучасному етапі суспільного та правового розвитку людства. Такими правами, зокрема, є право на евтаназію та право на клонування.

Що є найголовнішим у людини, окрім її життя? Людське життя є неповторним та одночасно звичайним, радісним та сумним, сповненим глибоких переживань. У зв’язку із цим виникають такі питання: чи потрібно визнавати на законодавчому рівні право людини на евтаназію, чи можемо ми надати їй “путівку в життя”.

Нагадаємо, що евтаназія – це практика припинення або скорочення лікарем життя людини, яка страждає невиліковним захворюванням, відчуває нестерпні страждання, з метою їх припинення [17]. Отже, тільки лікар і лише за рішенням окремої хворої людини може провести процедуру евтаназії.

У Нідерландах було прийнято Закон “Критерії застосування евтаназії та надання допомоги в разі добровільного позбавлення життя”. Цими критеріями є такі:

- лікар повинен бути переконаним (тобто в разі юридичного переслідування зуміти довести), що його пацієнт прийняв рішення про свою евтаназію добровільно й обдуманно;
- лікар повинен бути переконаним, що це той випадок, коли хвороба пацієнта невиліковна, а фізичні страждання від неї стали нестерпними, і вже вичерпані всі засоби для позбавлення пацієнта від таких страждань;
- пацієнт повинен бути проінформованим про свій стан на цей момент і про прогнози щодо тривалості його життя;
- з таким висновком повинен погодитися ще один лікар, який працює незалежно від лікуючого лікаря і теж знає цього пацієнта;
- евтаназія може бути проведена тільки лікарем і лише медичними засобами [18].

Отже, ключовою фігурою в цій процедурі є лікар, навіть не пацієнт, який згідно із цим законом більш-менш повинен сам прийняти рішення про те, щоб померти добровільно.

Щодо права на клонування, також виникає достатньо проблем, зокрема:

По-перше, виникає проблема релігії та моралі. Релігійними канонами встановлено, що людина – це результат божого промислу. Шляхом клонування людство посягає на повноваження Бога. Кожна людина у своєму вияві є індивідуальною, не схожою на інших людей. Вона має власний генетичний код та має право вільно ним розпоряджатись та контролювати його [7, с. 105].

По-друге, виникає проблема визнання такого права та закріплення його в міжнародних актах всесвітніх міжнародних організацій та у внутрішніх законодавствах окремих держав. Слід наголосити, що більшість європейських держав не тільки не закріпили в законах, постановах, статутних документах міжнародних організацій право на клонування, а навіть на законодавчому рівні заборонили поширення такого права.

Найбільшим противником процесу клонування людини є церква. Наприклад, Ватикан не раз наголошував на цілковитій неможливості втручання в акт божественного творіння. Папа Римський визнав 7 нових смертних гріхів, серед яких є “маніпуляції на генному рівні”.

У розвинених країнах, зокрема США, Німеччині, Франції, Іспанії, Данії діє заборона на державне фінансування досліджень у цій сфері.

Не відстає від європейських держав й Україна. Верховна Рада України прийняла Закон України “Про заборону репродуктивного клонування людини” від 14 грудня 2004 року № 2231-IV. Мета прийнятого закону полягала в тому, щоб заборонити репродуктивне клонування людини, виходячи з принципів поваги до людини, визнання цінності особистості, необхідності захисту прав і свобод людини та враховуючи недостатню дослідженість біологічних та соціальних наслідків клонування людини [19].

У правовому аспекті клонування людини поки що залишається під забороною. Якщо все ж суспільство “прийме” клонування, то це потребуватиме прийняття нових нормативно-правових актів, створення нового законодавчого регулювання для запобігання зловживанням [20].

Висновки. Права четвертого покоління є відносно новими та перебувають на стадії активного розвитку та обговорення. На нашу думку, до вищезазначених прав належать права людини, що виникли внаслідок розвитку медицини, біології, техніки та змін у загальній моралі. Більшість прав четвертого покоління недостатньо регламентовано на законодавчому рівні.

1. *Онiщенко Н. М. Проблеми реалiзацiї прав i свобод людини та громадянина в України: моногр. / Кол. авт.; за ред. Н. М. Онiщенко, О. В. Зайчука. – К., 2007. – 424 с.* 2. *Турiна М. Поколiння прав людини: проблеми сучасної класифiкацiї / М. Турiна // Держава i право. – 2011. – Вип. 52. – С. 728–732.* 3. *Радзiєвська В. Права людини нового поколiння та їх мiжнародно-правове регулювання [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Nvknivs/20105/radzivsa.ht.* 4. *Мушак Н. Б. Концептуальнi пiдходи до класифiкацiї прав людини в умовах глобалiзацiйних процесiв / Н. Б. Мушак // Часопис Київського унiверситету права. – 2011. – № 2. – С. 298 – 301.* 5. *Каньдя О. А. Четверте поколiння прав людини: нагальна потреба чи свдчення втрати моральностi [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://cki.org.ua/wp-content/uploads/2014/05>.* 6. *Корельський В. М. Теорiя государства и права: учеб. для вузов / под ред. проф. В. М. Корельского и проф. В. Д. Перевалова. – М.: НОРМА–ИНФРА-М, 2000. – 616 с.* 7. *Аврамова О. Четверте поколiння прав людини: постановка проблеми / О. Аврамова, О. Жидкова // Право України. – 2010. – № 2. – С. 101–107.* 8. *Авдеенкова М. П. Право на физическую свободу / М. П. Авдеенкова, Ю. А. Дмитриев // Государство и право. – 2005. – № 3. – С. 19–23.* 9. *Романовский Г. Б. К вопросу о праве на смерть как юридической основе легализации эвтаназии и самоубийства. Медичне право України: проблеми управлiння та фiнансування охорони здоров'я: Матерiали III Всеукраїнської науково-практичної конференцiї з медичного права (II Мiжнародної науково-практичної конференцiї з мiжнародного права) “Медичне право України: проблеми управлiння та фiнансування охорони здоров'я” (23–24 квітня 2009р., м. Львiв) / Упор. Сенюта Г. Я., Терешко Х. Я. – Львiв: ЛОБФ “Медицина i право”, 2009. – С. 232–234.* 10. *Рудинский Ф. М. Гражданские права человека: общетеоретические вопросы // Право и жизнь. – 2000. – № 31. – С. 15–18.* 11. *Головистикова А. Н. Права человека: учебник. – М.: Эксмо, 2008. – 327с.* 12. *Венгеров А. Б. Теорiя государства и права: учебник для юридических вузов. – М.: Юриспруденция, 2000. – 478 с.* 13. *А. И. Антропология права: учебник для вузов. – М.: НОРМА, 2002. – 583 с.* 14. *Шебанiц Д. М. Сучасна проблематика теорiї “поколiнь прав людини” в умовах європейської мiждержавної iнтеграцiї [Текст] / Д. М. Шебанiц // Науковий вiсник Ужгородського нацiонального унiверситету : Серiя: Право / голов. ред. Ю. М. Бисага. – Ужгород: Видавничий дiм “Гельветика”, 2015. – Т. 1. Вип. 31. – С. 57–61.* 15. *Сунрун О. В. Права людини нового поколiння [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_2/298.pdf.* 16. *Проект Закону України “Про внесення доповнень до Цивiльного Кодексу України (щодо гарантування права фiзичної особи на доступ до Інтернету)”. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=50669.* 17. *Грищенко О. Проблема клонування: суспiльний та правовий аспект / О. Грищенко // Юридичний журнал. – 2005. – № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.justinian.com.ua/artide.php?id=1976>.* 18. *Мартинюк-Гресь С. Евтаназия: “за” чи “проти”? / С. Мартинюк-Гресь // Всеукраїнський загальнополiтичний освiтянський тижневик. – 2008. – № 47. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.personal-plus.net/299/4230.html>.* 19. *Про заборону репродуктивного клонування людини : Закон України від 14 грудня 2004 року // Вiдомостi Верховної Ради України. – 2005. – № 5. – Ст. 111.* 20. *Вир С. Клонирование человека: аргументы в защиту / С. Вир [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://planeta.moy.su/blog/stiven_vir_klonirovanie_cheloveka_argumenty_v_zashhitu/2012-11-11-34772.*